

Кримінальне судочинство Німеччини. Загальна характеристика

Стаття присвячена аналізу системи кримінального судочинства Федеративної Республіки Німеччина. Здійснюється огляд та системне дослідження ланок кримінального судочинства, характеристика та опис судових інстанцій, що вправі розглядати кримінальні справи у Німеччині. Значна увага приділена дослідженню суду шеффінів як виняткової інстанції розгляду кримінальних справ. Окремо розглянуто кримінальні справи щодо неповнолітніх та осіб віком до 21 року, з огляду на психологічний стан обвинувачених осіб та специфіку роботи з такими справами.

Ключові слова: кримінальне судочинство, суд шеффінів, кримінальна юрисдикція.

П.Н. Черепий
заслуженный юрист Украины

Уголовное судопроизводство Германии. Общая характеристика

Данная статья посвящена анализу системы уголовного судопроизводства Федеративной Республики Германия. Осуществляется обзор и системное исследование звеньев уголовного судопроизводства, характеристика и описание судебных инстанций, которые вправе рассматривать уголовные дела в Германии. Значительное внимание уделено исследованию суда шеффенов как исключительную инстанцию рассмотрения уголовных дел. Значительное внимание также уделено рассмотрению уголовных дел в отношении несовершеннолетних и лиц в возрасте до 21 года, учитывая психологическое состояние обвиняемых лиц и специфику работы с данными делами.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, суд шеффенов, уголовная юрисдикция.

P. Cherepiï
honoured lawyer of Ukraine

Criminal court of Germany. General characteristics

This article is devoted to the analysis of the criminal justice system of the Federal Republic of Germany. An overview and systematic study of the links in criminal justice, description and description of courts that have the right to examine criminal cases in Germany are underway. Much attention is paid to the investigation of the court of the shreffins, as the exclusive authority for the consideration of criminal cases. Considerable attention is also paid to criminal cases concerning minors and persons under the age of 21, taking into account the psychological state of the accused persons and the specifics of work with these cases.

Key words: criminal justice, court of shreffin, criminal jurisdiction.

Постановка проблеми

У процесі життєдіяльності людства виникає безліч спорів та конфліктів, які в

ідеалі хотілося б вирішувати в міжособовий спосіб, тобто між самими сторонами спору без «третіх» сторін. Звичайно, істо-

рично склалося так, що найбільш дієвий та ефективний спосіб вирішення спорів та конфліктів полягає у зверненні до спеціалізованої установи, що на законодавчому рівні вправі вирішувати спори та конфлікти. Це судова система. Звісно, судова система має давню історію як дії, так і розвитку, але варто констатувати той факт, що жодній країні ще не вдалося побудувати ідеальну модель судової системи. Як свідчить практика, існують країни, де судовій системі, зокрема кримінальному судочинству, вдалося наблизитися до реальних загальноприйнятих стандартів судової влади. Щодо країн Європи, це, беззаперечно, Німеччина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значну увагу в своїх публікаціях щодо кримінального судочинства Німеччини приділяли такі науковці, як В. Шишкін [10], R. Wasserman [87, P. Haberle [1], М. Цахло [9].

Постановка завдання

Задля їх досягнення вважаємо за доцільне:

- виокремити та окреслити коло суб'єктів, які вправі здійснювати кримінальне судочинство у ФРН;
- визначити процедурність розгляду кримінальних справ на початкових стадіях;
- виділити суб'єкти кримінального судочинства, що істотно відрізняються від української моделі та провести їх структурний і практичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кримінальне судочинство у ФРН, що базується насамперед на Основному Законі, Кримінально-процесуальному кодексі та Законі «Про судочинство», є одним з найстабільніших в Європі.

Кримінально-процесуальний кодекс ФРН, прийнятий у 1877 році, і нині діє в редакції від 7 квітня 1987 р. У ньому знайшли своє відображення загальні демократичні ідеї реформ кримінального процесу XIX століття, які отримали свій розвиток у Німеччині [8].

За теорією кримінального права Німеччини, кримінально карні дії залежно від їхнього складу поділяють на кримінальні проступки і злочини. У свою чергу злочини також мають кілька підвидів. Від класифікації зазначених дій залежить, якому з суддів підсудна певна кримінальна справа. Суди Німеччини, до компетенції яких належить кримінальна юрисдикція, мають складну чотирирівневу систему.

Перший рівень – це дільничі суди, в яких суддя одноособово або в колегіальному складі (суд шеффінів) розглядає кримінальні справи у першій інстанції. Внутрішня організація дільничого суду побудована за двома напрямками: за кількісним складом суду та за суб'єктною ознакою (дорослі та молоді особи). Організувати роботу дільничого суду, зокрема, краще за суб'єктною ознакою. За таких підходів у дільничому суді утворено кілька різноскладових судових підрозділів для розгляду справ дорослих осіб.

Суд у складі одного професійного судді розглядає незначні кримінальні проступки, за які максимальною карою може бути позбавлення волі менш як на два роки. Суддя у цьому підрозділі, розглядаючи звинувачення у вчиненні кримінального проступку, насамперед зобов'язаний з'ясувати і можливість застосування до особи виду покарання або засобу виправлення, не пов'язаного з позбавленням волі, а саме:

помістити до медичного закладу для примусового лікування від алкоголізму чи наркоманії або до психіатричної лікарні;

встановити нагляд за поведінкою;

позбавити права на керування транспортним засобом;

встановити тимчасову заборону або завжди заборонити певну професійну діяльність (у закладах лікування, виховання, установах зв'язку, транспорту тощо);

превентивний арешт; штраф у розмірі певної кількості денних заробітків та деякі інші [9].

Покарання у кримінальному судочинстві принципово застосовується тільки на підставі судового вироку після проведення повного судового процесу. Проте під час

розгляду звинувачення у вчиненні незначних кримінальних правопорушень КПК Німеччини дозволяє визначити покарання без судового провадження, тобто у порядку спрощеного провадження. У таких випадках суддя ухвалює «судовий наказ» щодо покарання. За таким порядком суддя може призначити покарання, якщо у звинуваченого є захисник у справі, у вигляді позбавлення волі умовно [8].

Судовий наказ набуває чинності законного вироку, якщо засуджений не оскаржує його протягом одного тижня. Роз'яснення цієї обставини є обов'язковим, а також є важливою складовою судового наказу. В разі оскарження цього наказу засудженим справа передається до повного судового провадження, в якому зміст наказу вже не враховується. Такий вид провадження все ж таки має велике практичне значення для економії сил і засобів органів кримінальної юстиції [4].

Провадження суддею здійснюється на підставі доказів, зібраних прокуратурою чи поліцією під час попереднього розслідування. Існують певні делікти (образ, нанесення ушкоджень, порушення недоторканості житла) щодо переслідування, за вчинення яких держава займає нейтральну позицію. Тому потерпілий від цих дій безпосередньо звертається до суду через «приватне звинувачення». У багатьох країнах континентальної системи права передбачене право на приватне обвинувачення. У Німеччині право висувати приватне обвинувачення обмежене колом правопорушень на кшталт клевети, незаконного проникнення, нанесення легких тілесних ушкоджень (§374 КПК ФРН) [8].

Інші кримінальні дії, за вчинення яких слід застосовувати кару у вигляді позбавлення волі менш як на три роки, розглядаються судом шеффінів, тобто колегіальним складом суду, до якого входять непрофесійні судді, які обираються від населення згідно з виборчим списком самоврядних общин.

Як правило, суд шеффінів складається з трьох осіб – одного професійного судді і двох шеффінів. Шеффіни разом з профе-

сійним суддею встановлюють винуватість підсудного і призначають відповідне покарання [6].

Справи, що розглядає суд шеффінів дільничного суду, стосуються такої категорії кримінальних дій, які класифікатором віднесені до простих злочинів. Кримінальне законодавство встановлює, які саме справи підсудні складу суду шеффінів. Обвинувачення у цих справах підтримується прокурором на підставі обвинувачувального акта, і участь захисника звинувачуваної особи тут обов'язкова. Прокурор оприлюднює обвинувальну частину акта. При оцінці доказів для суду діє принцип: *in dubio pro reo* (всі сумніви на користь підсудного). У цьому складі суду постановляється лише резолютивну частину вироку. Суд має право оприлюднити її і короткі основні мотиви свого рішення. Вироки бувають виправдні й обвинувачувальні. В окремих випадках, коли згідно з законом обсяг і складність справи потребують участі другого професійного судді, цей суд працює у формі «розширеного складу шеффінів» за формулою два плюс два [5].

На рівні дільничних судів є окремі підрозділи, на які покладено кримінальну юрисдикцію щодо молодих осіб. Ці суди називаються судами у справах молоді. Необхідно зазначити, що це суди саме для молоді, а не тільки для неповнолітніх. За суб'єктною ознакою такі судові установи розглядають справи за звинуваченням у кримінальних проступках і злочинах неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років та повнолітніх молодих осіб віком від 18 до 21 року.

Відповідно до положень кримінального та кримінально-процесуального законодавств проти правопорушників-суб'єктів відповідальності в цих судах можуть застосовуватися санкції, які умовно об'єднуються як:

- 1) заходи виховного впливу: зауваження суду, нагляд за особою спеціальним дорученням, спеціальне виховання, виховання під суспільним контролем;
- 2) заходи суворого виховного впливу, до яких належать попередження, покла-

дення особливих обов'язків, виховальний арешт (зокрема, спеціальний арешт, що застосовується до особи наприкінці тижня у вільний від роботи час);

3) покарання у вигляді позбавлення волі у звичайних установах і в особливих установах для неповнолітніх [3].

Судді у справах молоді, який розглядає справу одноособово, підсудні такі дії особи, за які можна покарати застосуванням виховних або суворо виховних заходів, що були перераховані раніше.

Суду шеффінів у справах молоді підсудні всі кримінальні проступки молодих осіб, які законом не віднесені до компетенції одноособового суду або до компетенції судової палати у справах молоді в земельному суді. Шеффіни цих судів є особами, які мають тривалий досвід праці з молоддю і відібрані у спеціальному порядку. Один зі складу шеффінів при розгляді зазначених справ має бути особою іншої статі. Звичайний склад суду шеффінів для молоді (як і для дорослих) – один професійний суддя і два шеффіни.

Такі вимоги пов'язані з уявленнями німецьких правників, психологів і вихователів щодо психологічного стану молоді особи під час здійснення судового провадження. Категорії справ щодо правопорушень, вчинених особами молодого віку, надано не лише правове, а й насамперед морально-психологічне значення. У провадженні щодо справ молоді беруть також участь представники органів у справах молоді, які мають право і обов'язок акцентувати соціальні, виховні та піклувальні аспекти конкретної справи.

Термін покарання за злочин, що може застосовуватися дільничими судами щодо молоді, – максимум п'ять років, за тяжкий злочин – до десяти років.

Земельні суди діють на другому рівні. Вони здійснюють судове провадження у двох інстанціях: перша – щодо кримінальних справ, які віднесено до їх підсудності, друга – апеляційна щодо судових актів, ухвалених дільничими судами при розгляді кримінальних справ. Виходячи із зазначеної компетенції, ці суди за внутрішньою організацією поділяються на функці-

ональні підрозділи, які здійснюють судове провадження у першій інстанції, і ті, що розглядають за апеляцією [1].

Ці підрозділи називаються палатами, засідають вони тільки колегіальним складом суду, на відміну від дільничного суду. Але поділ на підрозділи не обмежується згаданим підходом. У земельному суді, як і в дільничному, застосовується також поділ за суб'єктною ознакою відносно осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності, тобто на палати для дорослих і палати для молоді.

Справи у першій інстанції слухають розширеним складом суду в підрозділах, що мають назву Великі палати.

До 28 лютого 1998 року кримінальні справи розглядалися судом Великої палати в складі двох професійних суддів і двох шеффінів по обвинуваченню особи у вчиненні звичайних тяжких злочинів, а також у складі трьох професійних суддів і двох шеффінів по обвинуваченню особи у вчиненні дуже тяжкого злочину (умисне вбивство при обставинах, що обтяжують вину або умисне вбивство без обставин, що обтяжують вину і т.п.), які не підсудні Вищому земельному суду (§76, абз.1 Закону «Про судоустрій»). У німецькій правничій науці такий склад суду Великої палати називається судом присяжних, хоч за змістом таким не є, оскільки звичайного суду присяжних, що складається з непрофесіоналів, немає в Німеччині з 1924 року, а у складі квазіприсяжного суду, за французькою доктриною, кількість представників народу повинна перевищувати в кілька разів професійних суддів. Але після 1998 року всі згадані розбіжності уніфіковано, і в сучасній німецькій системі правосуддя діє суд Великої палати у складі трьох професійних суддів і двох шеффінів [7].

Такі самі дії, якщо вони вчинені молодими особами, розглядаються окремою Великою палатою у справах молоді земельного суду в такому самому складі. До палати у справах молоді земельних судів за підсудністю належать справи, підсудні Великій палаті суду для дорослих за класифікатором вчинених злочинів. Ці пала-

ти діють також як палати у справах щодо охорони прав і статусу молоді, тобто вони розглядають вчинки дорослих осіб щодо неповнолітніх (наприклад, злочини проти моралі, статеві злочини).

Земельні суди діють також як суди апеляційної інстанції. До підрозділів за цим напрямом належать: звичайні малі палати з кримінальних справ, малі палати з кримінальних справ щодо молоді, великі палати з кримінальних справ щодо молоді.

Апеляційна скарга на рішення судді в одноособовому складі дільничного суду подається до Малої палати земельного суду (один суддя і два шеффіни), а на рішення у справах молоді – до іншої Малої палати у справах молоді, яка засідає в такому самому складі, але його представницький склад формується за принципом: один чоловік, одна жінка.

Апеляційна скарга на рішення дільничного суду шеффінів для дорослих незалежно від того, був це простий або поширений склад, розглядається у Малій палаті з апеляційних справ земельного суду, а на рішення дільничного суду шеффінів у справах молоді – в окремії Великій палаті розгляду справ молоді. Вони діють з 1998 року в складі трьох суддів і двох шеффінів, обраних за раніше визначеним порядком [2].

Третім рівнем кримінального судочинства у ФРН є Верховні суди землі (у Берліні це Вищий суд), що діють як суди першої і ревізійної (касаційної) інстанцій. Суди цього рівня не мають апеляційної компетенції. Справи розглядаються тільки колегіальними підрозділами – сенатами.

У системі судів Німеччини, що здійснюють кримінальну юрисдикцію, три рівні судів можуть бути судами першої інстанції, на відміну від судів, що здійснюють цивільну юрисдикцію. Такий підхід обумовлений насамперед тим, що тяжким і дуже тяжким злочинам німці надають надзвичайної уваги з погляду публічної значущості, а не тому, що вони являють собою труднощі правового напрямку в межах національного законодавства; по-друге, тим, що при розгляді певних складів кри-

мінальних обвинувачень суддям необхідно орієнтуватися у певних нормативних положеннях зі сфери доказового права та юридичної оцінки вчинених дій, що впливає з законодавства інших держав і міжнародних договорів, особливо тих, що узагальнюються терміном «європейське право» [10].

Судові установи загальної юрисдикції, як це вже було проаналізовано, мають окремі ієрархічні організації залежно від виду галузевої юрисдикції (кримінальної, цивільної), яким притаманні специфічні для їхніх юрисдикцій функції і порядок проведення судового провадження.

Оскільки вони діють автономно, а галузеве судове провадження здійснюють різні судді, які належать до різних галузевих юрисдикцій, то на певну правову проблему об'єктивно можуть бути різні погляди, особливо, якщо така проблема виникла при одночасному застосуванні у певній правовій ситуації норм кримінального й цивільного законодавства. Тому з метою вирішення колізійних питань правозастосування судами звичайної юрисдикції у Федеральній судовій палаті утворюється Об'єднаний Великий сенат у складі сімнадцяти суддів, які належать до сенатів з кримінальних і цивільних справ.

Таке утворення не є постійно діючим і не має постійного складу суддів. Об'єднаний Великий сенат утворюється лише у виняткових випадках.

Висновки

Вище зроблено загальну характеристику кримінального судочинства у Німеччині, показано, які суб'єкти на яких правових підставах і в який спосіб повинні діяти при розгляді кримінальної справи. З вищенаведеного можна зробити висновок про те, що система кримінального судочинства Німеччини чітко прописана, ефективно діє протягом багатьох років. Важливо зрозуміти ключові елементи успішності та дієвості кримінального судочинства для подальшого застосування та вивчення їх у практиці України.

Література

1. Haberle Peter. Kommentierte Verfassungsrechtsprechung. –1979. – S.347-362.
2. Dahrendorf R. Die Juristen des Monopols// Der Monat. – 1962. – No.166. –S.260-276;
3. Naucke H. Die Stratjuristische Privilegierung staatversfakter Kriminalitat. – 1996.
4. Demokratie in der Bundesrepublik Deutschland im Schaubild. –Bonn, 1989. – S.12-14.
5. Jager H. Studienreform im Strafrecht// Neue Juristenausbildung. – 1970. – S.98.
6. Wasserman R., Richter. Gesellschaft. Reform. Prologommena zu der einer zeitgemaven justiz-politik// Recht und Politik. –1966. – S.10-17.
7. Wasserman R. Vorsorge fur Gerechtigkeit Rechtspolitik in Theorie und Praxis. – 1985. – S.170-173.
8. Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини. – М., 1994. – С.8-11;
9. Цахло М. Судова система ФРН / М. Цахло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1440>.
10. Шишкін В. Судові системи великих країн світу / В. Шишкін. – Ч.2. – К., 1998. – С.17